

2014 / 2020 - η διαστρωμάτωση της κεντρικότητας στο κέντρο Αθήνας και Πειραιά

Οι πολιτείες που έχουν μεγάλο παρελθόν το αναδεικνύουν σχεδιάζοντας το μέλλον τους. Ο σχεδιασμός αυτός ανήκει στη μακρά διάρκεια και περιλαμβάνει οράματα που υλοποιούνται μόνο αν συνυπάρξουν οι πολιτικές, οι τέχνες και οι επιστήμες. Η διαδικασία και όχι τα μοντέλα. Αλλά και η επίγνωση της ιστορίας ως μέρος του πολεοδομικού και αρχιτεκτονικού σχεδιασμού.

Στα κέντρα των μεγάλων πόλεων έχουν συσσωρευτεί στο πέρασμα του χρόνου τα ίχνη της κοινωνικής δραστηριότητας που καταγράφουν τη συνάντηση οικονομικών, πολιτικών και πολιτισμικών σχέσεων. Στα κέντρα αυτά συναντώνται η πολιτική εξουσία με τη δημόσια ζωή σε όλες της τις εκφράσεις, τις δυνάμεις της αγοράς και της κοινωνικής προβολής. Η πυκνότητα των συναντήσεων αυτών έχει διαμορφώσει ένα χτισμένο περιβάλλον στο οποίο αναγνωρίζεται ιδεολογικά η προέλευση του κοινωνικού και ιστορικού παρόντος, δηλαδή ο χαρακτήρας του κέντρου. Η προέλευση αυτή προβάλλεται όμως αναπόφευκτα στο μέλλον, αφού τα κέντρα αυτά συνεχίζουν την πορεία τους με διαρκώς μεταλλασσόμενους όρους συνάντησης των λειτουργικών τους σχέσεων. Η αναζήτηση της ταυτότητας και η διερεύνηση του μεταλλασσόμενου χαρακτήρα τους είναι μέρος του επαναπροσδιορισμού τους με κριτήρια που αφορούν εκ των πραγμάτων στο σχεδιασμό τους.

Με αμεσότερη διατύπωση θα μπορούσαμε να ταυτίσουμε το κέντρο της πόλης με το βιολογικό ανάλογο της καρδιάς και να αναγνωρίσουμε σε αυτό την ιδιαίτερη κοινωνική της ταυτότητα, όπου έχει κατασταλάξει το ίζημα της μακράς διάρκειας αστικής ζωής και όπου πάλλεται η ζωντάνια της σύγχρονης πόλης.

Στην πραγματικότητα όμως το κέντρο της πόλης είναι μια διαστρωμάτωση της κεντρικότητας, ορίζεται από επάλληλες κεντρικότητες, που συνιστούν ταυτόχρονα μια πολυκεντρική ενότητα. Η διαφορική τους επικάλυψη, η διαστρωμάτωση, ορίζει δίκτυα που, αν θέλουμε να παραμείνουμε στο βιολογικό ανάλογο, μας παραπέμπουν στο νευρικό ή το κυκλοφορικό σύστημα. Το νευρικό σύστημα είναι φορέας της ευαισθησίας του ανθρώπου απέναντι στο περιβάλλον, υποδέχεται τα αισθητικά ερεθίσματα και τα μεταφέρει στα εκτελεστικά όργανα.

Το κυκλοφορικό σύστημα τροφοδοτεί με ζωτικά στοιχεία τον οργανισμό και απομακρύνει τα άχρηστα ή επικίνδυνα παράγωγά του.

Τα δίκτυα αυτά αναπτύσσονται ως ένα σύστημα σημείων που συνδέονται με γραμμές και ελέγχουν ή επηρεάζουν επιφάνειες.

Σημεία, γραμμές και επίπεδα ορίζουν τη διαστρωμάτωση της κεντρικότητας.

Τα σημεία είναι επίκεντρα κοινωνικής και οικονομικής, πολιτικής και πολιτισμικής, πολεοδομικής και αρχιτεκτονικής έντασης.

Οι γραμμές είναι γραμμές ή άξονες κυκλοφοριακής και λειτουργικής έντασης, με κυρίαρχη οικονομική αλλά και κοινωνική δραστηριότητα.

Τα επίπεδα είναι πεδία στα οποία αναπτύσσονται διανυσματικές εντάσεις κάθε είδους και μορφής.

Η μεγάλη κυκλοφοριακή αναδιάρθρωση του λεκανοπεδίου στις αρχές του 21^{ου} αιώνα, με την ανάπτυξη των δικτύων σταθερής τροχιάς (τραμ, μετρό και προαστιακού), τη μετάθεση του αεροδρομίου, την εγκάρσια χάραξη της Αττικής οδού και τη συνεπακόλουθη λειτουργική αναβάθμιση των Εθνικών Οδών άλλαξε ένα μέρος του χάρτη της πρωτεύουσας, κυρίως την κλίμακα του χρόνου και τη γεωγραφία των χρήσεων. Η νέα 'ταχύτητα' φυσικής πρόσβασης στα κέντρα από διαφορετικές και ως τότε 'απόμακρες' μεριές του λεκανοπεδίου και η δυνατότητα πολιτικών και ιδιαίτερα οικονομικών διασυνδέσεων με υψηλότερη αποτελεσματικότητα χωρίς την πρόσβαση ή τη διάβαση από τα κέντρα – στην οποία έχει συμβάλει δραστικά η αποϋλοποίηση μεγάλου αριθμού συναλλαγών – έχει μεταλλάξει τον κυκλοφοριακό χαρακτήρα της κεντρικότητας. Η μετάλλαξη αυτή είναι κατ' αρχήν ποσοτική αλλά είναι τελικά ποιοτική, σε διαφορετικά μάλιστα επίπεδα. Πολιτικές και οικονομικές λειτουργίες εξυπηρετούνται καλύτερα εκτός κέντρου και αναδιατάσσονται σε άξονες ταχείας προσβασιμότητας, ενώ το 'κενό' που αφήνουν στο 'κέντρο' καταλαμβάνεται από εύκολα μετακινούμενες κοινωνικές ομάδες και από διαρκώς μεταλλασσόμενες δραστηριότητες, στις οποίες περιλαμβάνονται η αναψυχή, το εμπόριο, ο πολιτισμός, η κοινωνική αμφισβήτηση, η 'περιπλάνηση' και οι παραβατικές συναλλαγές.

Η αναστροφή αυτή, που 'αλλάζει' το χαρακτήρα του κέντρου, απομακρύνοντας τις 'σταθερές' πολιτικές και οικονομικές δράσεις και ενισχύοντας τις 'νομαδικές', στις οποίες περιλαμβάνονται ο τουρισμός στο 'ιστορικό κέντρο', η αναψυχή στου Ψυρρή ή στο Γκάζι, και οι υπαίθριες 'αγορές' στα δυτικά της Ομόνοιας, μπορεί να προβληθεί στη νέα κυκλοφοριακή

υποδομή της πρωτεύουσας. Με την έναρξη λειτουργίας και την ανάπτυξη του δικτύου μετρό στην Αττική, το κέντρο της Αθήνας μεταλλάχθηκε ως κυκλοφοριακός κόμβος προορισμού και διέλευσης. Τον ρόλο που για δεκαετίες έπαιζε η πλατεία της Ομόνοιας, η οποία φιλοξενούσε τον πλέον κεντρικό σταθμό της παλαιάς γραμμής ΗΣΑΠ, και ενδεχομένως το Μοναστηράκι, με ένα σταθμό σε γραμμική σύνδεση με την εμπορική Αθηνάς, σήμερα έχει αναλάβει μια πολύ ευρύτερη περιοχή, δηλαδή το πολύγωνο που ορίζουν οι σταθμοί 'Ομόνοια', 'Πανεπιστήμιο', 'Σύνταγμα', 'Ακρόπολη', 'Θησείο', 'Μοναστηράκι', το οποίο φαίνεται να επεκτείνεται ανατολικά στο σταθμό του 'Φιξ' και δυτικά μέχρι τον σταθμό 'Κεραμεικός' και στο μέλλον μπορεί να φθάσει στα βόρεια στον Σταθμό Λαρίσης, όταν ομαλοποιηθεί και αναπτυχθεί η λειτουργία του Προαστιακού και του δικτύου ΟΣΕ. Ακόμα περισσότερο, ένα τρίγωνο σταθμών, στους οποίους συναντώνται ανά δύο οι τρεις γραμμές – 'Ομόνοια', 'Σύνταγμα', 'Μοναστηράκι' – έχει αλλάξει ριζικά την κυκλοφοριακή δομή του κέντρου και επιβάλλει εξίσου ριζικές αναθεωρήσεις της κεντρικότητας, στις οποίες μπορούν να περιλαμβάνονται ανάλογες παρεμβάσεις ή 'εκκενρικότητες', όπως είναι η πεζοδρόμηση της Πανεπιστημίου.

Το κέντρο της πόλης είναι ο πυρήνας των κοινωνικών, πολιτικών, πολιτισμικών και οικονομικών δραστηριοτήτων που συγκροτούν τον αστικό χώρο. Η σύγχρονη συλλογική συνείδηση βιώνει ωστόσο μια 'κρίση' του κέντρου στα διαφορετικά αν και επάλληλα στρώματα ταυτότητας, στα οποία το αναγνώριζε ως τώρα. Η κρίση αυτή αφορά στον τρόπο με τον οποίο διαφορετικά συστήματα θεώρησης ή δομικής οργάνωσης της πόλης προβάλλουν την 'κεντρική' ποιότητα σε αστικές περιοχές, οι οποίες δεν είναι κατ' ανάγκη ταυτόσημες και οι οποίες συσχετίζονται με πληθυσμιακές ομάδες που είναι διαφοροποιημένες και μπορεί να έχουν διαφορετικές ή και ασύμβατες αστικές δράσεις.

Η 'κρίση' του κέντρου, που βιώνει η συλλογική μας συνείδηση θα μπορέσει να αναστραφεί με μια σειρά από συνδυασμένες ενέργειες που θα ξαναφέρουν στο κέντρο τους κατοίκους, θα διατηρήσουν τις παλιές επαγγελματικές δραστηριότητες που φθίνουν και θα φέρουν νέες, οι οποίες θα τονώσουν τη δυναμική του. Η διατήρηση της πολυδιάστατης λειτουργικότητας πρέπει να είναι ένας στρατηγικός στόχος. Δεν πρόκειται για αναβίωση του παρελθόντος. Το ζητούμενο είναι η δημιουργία ευνοϊκών συνθηκών για την εγκατάσταση ποικίλων χρήσεων, που θα πυκνώσουν οικονομία, εμπόριο και αναψυχή, την καλλιτεχνική και τη μεταποιητική παραγωγή και τον κόσμο τους, την κατοικία και τις συναφείς εξυπηρετήσεις, στη λογική της κοινωνικής διαστρωμάτωσης. Να αναδειχθεί το οικοδομικό, περιβαλλοντικό και πολιτισμικό οικοσύστημα του κέντρου ως ενιαίο σύνολο. Το συζυγές κέντρο Αθήνας και Πειραιά να

αποτελέσει τον ισχυρό κορμό μιας πολυσχιδούς μητρόπολης και να λειτουργήσει ενάντια στη διάχυτη επέκταση των προαστίων.

Το γενικότερο πλαίσιο θα έπρεπε να περιλαμβάνει τη λειτουργική ανασύνδεση των αρχαιολογικών χώρων με τη σύγχρονη πόλη, την προστασία, αποκατάσταση και ανάδειξη της αρχιτεκτονικής κτιρίων και συνόλων της νεώτερης και σύγχρονης αρχιτεκτονικής κληρονομιάς, την ενίσχυση του αστικού πρασίνου και του δημόσιου χώρου, τον περιβαλλοντικό σχεδιασμό και προτάσεις για την πολύ-πολιτισμική ανασύνθεση του κέντρου.

Σε ένα επιμέρους πλαίσιο είναι καιρός να μελετηθούν σημαντικές παρεμβάσεις που θα έχουν μητροπολιτική εμβέλεια, όπως είναι η πεζοδρόμηση του άξονα της οδού Πανεπιστημίου, στην προοπτική της ολοκλήρωσης ενός δακτυλίου που θα συνδέει τους αρχαιολογικούς χώρους με τα μεγάλα μουσεία και τα ισχυρά πεδία της σύγχρονης πολιτιστικής και εμπορικής δραστηριότητας, η σύζευξη και η λειτουργική σχέση των δύο κέντρων της Αθήνας και του Πειραιά κατά μήκος του άξονα της οδού Πειραιώς και των Μακρών Τειχών, και η ανάπλαση της ακτής και της αρχαιολογικής ζώνης του Πειραιά.

Ο αστικός χαρακτήρας και η ταυτότητα του κέντρου πρέπει να αναγνωρίζονται από ευρύτερα κοινωνικά στρώματα και να μπορούν να έχουν οικονομική, αισθητική και παιδευτική λειτουργία. Στην προοπτική αυτή πρέπει να δώσουμε στο κέντρο της πόλης την ιδιότητα μιας πολυκεντρικής ενότητας που θα υπερβαίνει τους λειτουργικούς ή γεωγραφικούς διαχωρισμούς του 'εμπορικού τριγώνου' ή του 'ιστορικού κέντρου' και θα μπορεί να επεκτείνεται στη νέα μητροπολιτική κλίμακα της πρωτεύουσας διαταράσσοντας τους ομόκεντρους κύκλους γύρω από την Ακρόπολη. Η πύκνωση του κέντρου αυτού θα διαχυθεί σε πεδία, άξονες και επίκεντρα που θα επαναπροσδιορίσουν τη γεωγραφία του και μέσα από τη γραμμική σύζευξη Αθήνας και Πειραιά θα ανασυνθέσουν την κεντρικότητα στη σύγχρονη μητροπολιτικής της διάσταση.

Στην προοπτική του 2014 ή ακόμα περισσότερο του 2020, το συζυγές κέντρο Αθήνας και Πειραιά είναι μια υπόθεση διαδικασίας. Δεν είναι σχέδιο, ούτε αναπαράσταση. Είναι μια σύνθετη διαδικασία, στην οποία συναντώνται η στρατηγική και η φαντασία με την πολιτική και την κοινωνική αντίληψη του χώρου.